

УДК 330.131.5

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

К.В. Ковтуненко, к.е.н., доцент

Л.В. Скороходова

Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Інноваційний розвиток, в найбільш загальному розумінні, визначається підвищенням впливу інновацій на економічне зростання. Інноваційний аспект розвитку забезпечується ефективним використанням інтелектуального капіталу, достовірною оцінкою якого в сучасних умовах когнітивної економіки набуває актуальності. Питання оцінки інтелектуального капіталу в цілому та окремо його складових є найбільш вагомою і не вирішеною в сучасній науковій практиці задачею. Існує багато невирішених аспектів, що ускладнюють процес оцінки інтелектуальних активів, які потребують вирішення як на законодавчому рівні, так і шляхом надання методичних рекомендацій безпосередньо щодо процесу оцінки.

Виклад основного матеріалу

Складність, в першу чергу, продиктована сутністю інтелектуального капіталу, його структурою, яка містить зокрема нематеріальні елементи (переважно). Складно оцінити те, що є фізично неосяжним та не має матеріального вираження.

Метою статті є виявлення аспектів, що ускладнюють оцінку інтелектуальних активів, а також представлення повного, поетапного циклу оцінювання таких активів на сучасному підприємстві.

Загальна процедура визначення вартості інтелектуального капіталу підприємства потребує як визначення об'єкту дослідження, так і вибору методики його оцінки.

Загальна тенденція підходів до аналізу та оцінки складових інтелектуального капіталу закладена Міжнародною бухгалтерською федерацією (International Federation of Accountants (IFAC)). У стандартах, розроблених федерацією, пропонується розглядати інтелектуальний капітал як такий, що структурно складається з трьох основних блоків: людський капітал, капітал відносин з зовнішнім середовищем, структурний або організаційний капітал. За стандартами IFAC [1]:

— людський капітал (human capital) – знання, навички, досвід, що характерні певній людині і є невід'ємними від неї;

Ковтуненко К.В., Скороходова Л.В. Проблеми оцінки інтелектуальних активів інноваційно-орієнтованих підприємств.

У статті розглянуто фактори, що сприяють ускладненню оцінки інтелектуальних активів сучасних виробничих підприємств, наведено основні етапи процесу оцінювання інтелектуальних активів таких підприємств.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальні активи, методи оцінки

Ковтуненко К.В., Скороходова Л.В. Проблемы оценки интеллектуальных активов инновационно-ориентированных предприятий.

В статье рассмотрены факторы, способствующие усложнению оценки интеллектуальных активов современных производственных предприятий, приведены основные этапы процесса оценки интеллектуальных активов таких предприятий.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллектуальные активы, методы оценки

Kovtunenکو K.V., Skorokhodova L.V. Problems of estimation of intellectual assets innovative well-off enterprises.

Factors which are instrumental in complication of estimation of intellectual assets of modern production enterprises are considered in the article, the basic stages of process of evaluation of intellectual assets of such enterprises are resulted.

Keywords: intellectual capital, intellectual assets, methods of estimation

- капітал відносин (relationship capital) – зовнішні взаємовідносини з контрагентами економічного і соціального зовнішнього оточення підприємства: покупці, постачальники матеріалів, послуг, органи управління, фінансово-кредитні установи;
- структурний (організаційний) капітал (structural (organizational) capital) – специфіка діяльності підприємства (організаційна структура, методи управління, виробничі технології, тощо), що є невіддільною складовою та має цінність перш за все для самого підприємства, але може бути дуже цікава конкурентам.

Показник інтелектуальних активів, який характеризує параметри потенціалу створення вартості, є надзвичайно важливим для підприємства, оскільки на сьогодні менша частина активів організації має матеріальну основу, значно більша пропорція активів має нематеріальне походження.

Під нематеріальними активами розуміють немонетарні засоби, що не мають матеріалізованої форми, але мають вартість і можуть бути визнані об'єктом права інтелектуальної власності юридичної чи фізичної особи, мають можливість бути відокремлені від підприємства, застосовуються власником (підприємством) більше ніж одного року і приносять економічну вигоду, як у вигляді роялті так й економії. Роялті – це винагорода підприємства за використання нематеріальних активів як безпосередньо на підприємстві так й за рахунок часткового передання прав інтелектуальної власності у формі дозволу на використання нематеріальних активів.

В активі балансу підприємства обліковуються нематеріальні активи. Підприємства, згідно чинному законодавству, володіють, самостійно розпоряджаються і використовують нематеріальні активи так саме як будь-який інший об'єкт їх власності. До них, зокрема, належать різноманітні права підприємства (право використання земельної ділянки, виробничої площі тощо), патенти (право на винахідництво), торговельні марки, ліцензії, товарні знаки, авторські права.

Усі нематеріальні ресурси незалежно від їх різноманітності складу мають спільні риси що поєднують їх у це поняття. Специфічною рисою нематеріальних активів є відсутність матеріально-речової структури – неосяжні, не візуальні, не мають фізичної оболонки. Також особливістю нематеріальні активів аналогічно основним виробничим засобам є відносна постійність їх споживної вартості протягом тривалого періоду використання. Навіть певні види нематеріальних активів що не можуть бути відділені від підприємства та відповідно реалізовані як самостійний об'єкт (імідж підприємства), також забезпечують підприємство додатковим доходом а саме, активно позначаються на кінцевих результатах діяльності підприємства, а тому їх доцільно розглядати як ресурси, що підвищують активи підприємства.

Особливий характер нематеріальних активів (через їх вплив на виробничий процес та одночасний вплив факторів зовнішнього середовища) ускладнює достовірність оцінки ефекту їх використання, не надає можливості точно визначити суму прибутку, що може бути отримана від їх використання. Однак беззаперечною лишається їх здатність приносити підприємству за умов їх ефективного використання додатковий дохід або економію.

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» виділяють такі їх групи [2]:

- право користування природними ресурсами – право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища тощо;
- право користування майном – право користування земельною ділянкою*1, право користування будівлею, спорудою, право на оренду приміщень;
- *1: {Логічніше право користування земельною ділянкою слід віднести до першої групи нематеріальних ресурсів.};
- право на знаки для товарів і послуг – право на товарні знаки і торгові марки, право на фірмові назви тощо;
- право на об'єкти промислової власності – право на винаходи і корисні моделі, право на промислові зразки, право на нові сорти рослин, породи і лінії тварин, ноу-хау (англ. know-how «знати як») і т. д.;
- авторські та суміжні з ним права – право на літературні та музичні твори, програми для ЕОМ, право на різні бази даних тощо;
- гудвіл (англ. Good will);
- інші нематеріальні ресурси, наприклад право на провадження певної діяльності.

Певні складові нематеріальних ресурсів мають свій зміст та специфіку. Так, право користування власниками земельних ділянок, інших природних ресурсів (водою, лісом), виробничими приміщеннями обумовлено їх цільовим призначенням (виробниче або інше). Власник нематеріальних ресурсів може передати своє право користування ними іншому підприємству без права їх продажу, це означає, що останнє не стає їх власником, а лише може користуватися цією землею, іншими природними ресурсами. В Україні при створенні спільних підприємств український засновник може вносити до статутного фонду право на використання земельної ділянки, яка є його власністю. За домовленістю засновників це право має бути оцінено за цінами світового ринку.

Право на винахід – це закріплене за власником і оформлене патентом право використання технічного, технологічного та іншого рішення. Патентування забезпечує охорону винахідництва і надає правову захищеність передачі патенту іншому суб'єкту ринкових відносин з метою отримання відповідної плати за його використання.

Право на промислові зразки – це право на використання авторських художньо-конструкторських рішень, що надають продукції особливий зовнішній вигляд, що в свою чергу забезпечує підвищення попиту у покупців. Промислові зразки у вигляді об'ємних моделей (посуду, меблів, автомобіля) і промислових рисунків (одежі, тканин, харчових продуктів) широко використовуються в маркетинговій діяльності підприємств для збільшення обсягу продажів продукції і підвищення його конкурентоспроможності. Підприємство як власник певних промислових зразків може на тривалій комерційній основі передати право користування ними іншим суб'єктам ринкових відносин з метою отримання відповідного доходу.

Право на використання товарних знаків – це виключне право на використання створених підприємством-власником позначень (у вигляді слів, малюнків тощо) власних товарів з метою їх розрізнення споживачами від аналогічних товарів конкурентів. Товарні знаки реєструються у патентних органах, що забезпечує їх правову охорону. Товарні знаки підприємства розміщуються безпосередньо на товарах, упаковках, документах, ярликах, інформаційних анонсах підприємства тощо.

Авторські права – це виключне право юридичної або фізичної особи, що створила науковий чи художній твір, програмне забезпечення на його видання, використання, публічне виконання, реалізацію тощо. Кожна країна світу має законодавство, яке передбачає умови визначення авторських прав за названими особами. В Україні програмне забезпечення ЕОМ відноситься також до об'єктів авторського права й включає в себе програми на технічних носіях з відповідною документацією для вирішення підприємством різних господарських задач і автоматизованої обробки інформації. Вартість програмного забезпечення залежить від багатьох чинників, зокрема від завдань які здатне вирішувати, оригінальним воно є або стандартним, замовленим або розробленим безпосередньо підприємством. Власники більш досконалого програмного забезпечення за однакових умов досягають кращих результатів господарювання завдяки більш оперативному і точному вирішенню господарських завдань, що стоять перед підприємством. Цей вид нематеріальних активів може бути розповсюджений на комерційній основі серед інших підприємств, з метою отримання економічної вигоди їх власнику.

Ноу-хау – це право на набутий виробничий і організаційно-господарський досвід, технологічні рішення, технічну інформацію, що можуть забезпечити економічну вигоду підприємству. Ноу-хау не патентується і не підтверджується іншими правовими документами в протиріч праву на винахід, однак воно є комерційною таємницею підприємства і вимагає ретельної охорони.

Специфіка джерела виникнення ноу-хау обумовлює відсутність його початкової вартості, однак ноу-хау може бути часткою вкладу в статут-

ний фонд підприємства-власника ноу-хау при заснуванні разом з іншими учасниками спільного підприємства. Вартість ноу-хау визначається за взаємною погодженістю сторін що є підставою для здійснення запису в установчих документах про прийняття нематеріальних активів на баланс новостворюваного підприємства.

Гудвілл – вартість підприємства, що базується на діловій репутації. В дане поняття вкладають все те що пов'язане з іміджем (образом) підприємства, зокрема: ім'я, ділові зв'язки і партнерство, ступінь довіри споживачів тощо. Гудвілл визначається різницею між вартістю всього підприємства і ринковою вартістю його активів, реалізованих кожний окремо, або як різниця між фактичною ціною виплаченою за підприємство, і балансовою вартістю його майна. Ця різниця може бути доволі суттєвою. На її величину впливає ряд факторів, що формують унікальність підприємства: місце розташування, виробнича структура, структура управління, конкурентоздатність продукції, взаємовідносини з покупцями тощо.

Інтелектуальні активи займають виключне місце серед інших активів і потребують особливих підходів з точки хору оцінювання [2].

Труднощі в ідентифікації та структуризації інтелектуальних активів ставлять під сумнів можливість оцінки об'єкту, що складається з трьох частин, матеріальних чи невідчутних, до того ж постійно взаємодіючих та утворюючих додаткову цінність за рахунок ефекту синергії [3].

Взявши до уваги особливості природи інтелектуальних активів, важливою є спроба змоделювати процес їхнього оцінювання. Доцільно виокремити послідовні етапи процесу оцінювання (рис. 1).

Весь процес оцінювання інтелектуальних активів відображає складність ідентифікації, виокремлення та кількісного відображення (грошового).

Слід відмітити, що проблема оцінки і управління інтелектуальними активами на мікро- та макрорівнях присвячена значна кількість праць науковців-економістів, ці проблеми також вирішуються у багатьох практичних розробках [5].

Складність оцінки інтелектуальних активів пов'язана з такими факторами:

- неліквідність компонентів інтелектуальних активів;
- інтелектуальні активи характеризуються значними неповернутими втратами, що є причиною підвищеного ризику;
- взаємозалежність, взаємопов'язаність між собою компонентів інтелектуальних активів призводить до того, що загальна вартість інтелектуальних активів перевищує вартість окремих їх елементів.

Нижче, наведено сім основних етапів оцінки інтелектуальних активів, що включають весь процес оцінки – від визначення об'єкту оцінки до отримання безпосереднього результату виміру (в грошовій або відносній формі).

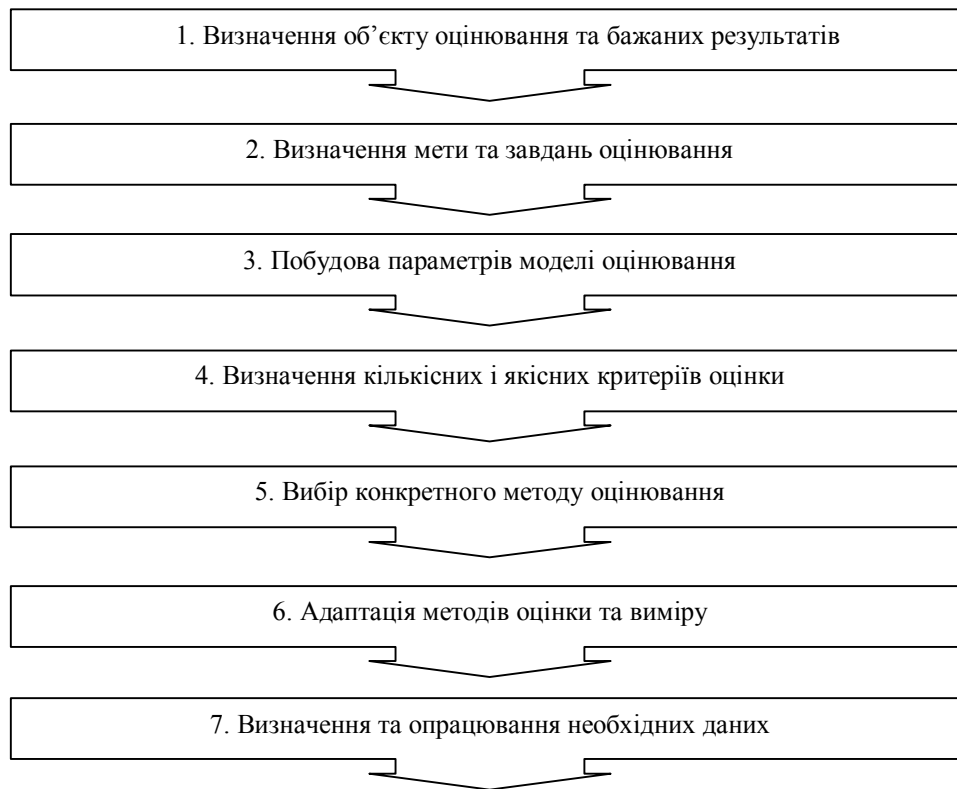

Рис. 1. Етапи процесу оцінювання інтелектуальних активів

В цілому, необхідно відзначити, що сучасне економічне середовище є настільки нестабільним і ризиковим, що традиційні методичні інструменти, які базуються на принципах бухгалтерського обліку, є не зовсім адекватними умовам сьогодення. Не надають можливість проведення комплексної достовірної оцінки і більшість методів визначення ефекту від використання компонентів інтелектуального капіталу, ринкової капіталізації, матричні методи [5]. Значна кількість факторних методів побудована на обмеженій кількості чинників впливу. До того ж, здебільшого не враховується вплив якісних показників, які, в свою чергу, визначають кінцевий результат використання інтелектуального продукту.

Існують як фінансові, так і не фінансові методи оцінки інтелектуального капіталу, табл. 1.

Зокрема до не фінансових методів оцінки інтелектуального капіталу відносять:

— для оцінки людського капіталу (індивідуальної компетенції) можна використати наступні показники:

- 1) структура кадрів підприємства і управління ними;
- 2) ступінь задоволеності працівників;
- 3) обсяг продажів в розрахунку на кожного працівника, в тому числі в адміністрації;

4) додана вартість в розрахунку на кожного працівника, в тому числі в адміністрації;

5) освіта працівників;

6) досвід працівників, стаж за даною професією;

7) витрати на освіту в розрахунку на одного працівника;

8) кількість робочих днів на підвищення кваліфікації персоналу за рік;

9) плинність кадрів.

— споживчий капітал оцінюється показниками:

1) склад клієнтів, методи та способи взаємозв'язку з підприємством, ступінь їх задоволення;

2) прибуток підприємства в розрахунку на одного замовника;

3) обсяг продажів в розрахунку на одного замовника;

4) кількість іміджевих клієнтів підприємства;

5) кількість клієнтів та час їх прихильності до підприємства як до партнера;

6) дублювання замовлень.

— організаційний капітал може бути оцінено наступними показниками:

1) розміри охоплення, функції та місця застосування інформаційних систем;

Таблиця 1. Методи оцінки інтелектуального капіталу (за його складовими) [6]

	Методи оцінки інтелектуального капіталу		
	Людський капітал	Споживчий капітал	Організаційний капітал
Не фінансові методи	<ul style="list-style-type: none"> — склад людських ресурсів організації і управління ними; — ступінь задоволеності персоналу; — освіта персоналу; — досвід персоналу, число років в рамках даної професії; — кількість робочих днів в році, витрачених на підвищення кваліфікації робітників; — кількість робочих днів в році, витрачених на підвищення кваліфікації робітників; — текучість персоналу. 	<ul style="list-style-type: none"> — склад клієнтів, способи взаємодії з клієнтами і ступінь задоволеності їх потреб; — клієнти, що формують імідж підприємства; — кількість клієнтів, їх вікова структура (тобто, як довго вони є клієнтами організації); — повторюваність заказів. 	<ul style="list-style-type: none"> — масштаби, функції і вживання інформаційних систем; — склад, устаткування і ефективність адміністративних систем і організаційних структур; — цінності відносин; — стабільність організації, її вік, текучість управлінського персоналу, доля персоналу зі стажем роботи в даній організації менше 2 років.
Фінансові методи	<ul style="list-style-type: none"> — продажі в розрахунку на кожного зайнятого, в тому числі в адміністрації; — додана вартість в розрахунку на кожного зайнятого, в тому числі в адміністрації; — витрати на освіту в розрахунку на одного зайнятого. 	<ul style="list-style-type: none"> — прибуток в розрахунку на одного клієнта; — продажі в розрахунку на одного клієнта. 	<ul style="list-style-type: none"> — інвестиції в нові філії і нові методи управління; — інвестиції в наукові розробки; — інвестиції в інформаційні системи, в цілому в інформаційні технології в рамках організації. Також можна використати показник кількості комп'ютерів на одного зайнятого.

2) структура і ефективність організаційно-управлінських систем;

3) інвестування в новостворені філіали і нові методи управління. Зазвичай такі інвестиції розглядають як витрати, однак вони потребують постійного аналізу і відображення як частки від продажів або як частки від доданої вартості;

4) фінансові вкладення в НІОКР;

5) фінансування інформаційних систем в цілому, інформаційних технологій в межах підприємства. Визначення показника кількості комп'ютерів на одного працюючого;

6) значимість взаємовідносин;

7) сталість підприємства, його історія, плінність управлінських кадрів, частка персоналу зі стажем роботи на підприємстві менше ніж 2 років.

Висновки

З наведеного матеріалу в статті можна дійти висновку, що найбільша необхідність перегляду підходів до вартісної оцінки ІК зазнають підприємства з великою питомою вагою інтелектуальної складової у технології виробництва. У процесі формування в Україні ринкових відносин проблема розвитку інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства набуває все більш вагомого значення. Це пов'язано з необхідністю докорінної перебудови достатньо потужного виробництва. Зумовлено це тим, що застосування продуктів інтелектуальної праці визначає перехід до якісно нового типу економічного зростання та розвитку.

Список літератури:

1. IFAC. 1998. Measurement and Management of Intellectual Capital // Режим доступу: http://www.gsom.spbu.ru/files/upload/nim/publishing/papers/volkov_garanina
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]: Офіційний сайт міністерства фінансів України – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=293533
3. Кожушко О.В. Необхідність захисту інтелектуального капіталу підприємства // Комп'ютерное обозрение. – 2009, №14. – Ст.12.
4. Пушкар М.С. Інтелектуальний капітал та його оцінка [Електронний ресурс]: // Режим доступу: <http://fin.at.ua/publ/32-1-0-668>
5. Скороходова Л.В., Ганєва К.П., Волощук Л.О. Інтелектуальний капітал як об'єкт обліку і аналізу: проблеми методології і практики – Матеріали II Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (квітень, 2011), С. 246-253

6. І.В. Жураковська Результати інтелектуальної діяльності як ресурси, активи, власність та капітал підприємства: обліковий аспект – Вид-во: Львівська політехніка № 647 (2009), С. 331-336
7. Скороходова Л.В., Ганєва К.П., Волощук Л.О. Інтелектуальний капітал як об'єкт обліку і аналізу: проблеми методології і практики – Матеріали II Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (квітень, 2011), С. 246-253.
8. Теория управления: учебник / Под общ. ред. А.Л. Гапоненко, А.П. Панкрухина. – М.: РАГС, 2003. С.558

Надано до редакції 05.01.2014

Ковтуненко Ксенія Валеріївна / Kseniia V. Kovtunenکو

Скороходова Людмила Вікторівна / Ludmila V. Skorokhodova

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Проблеми оцінки інтелектуальних активів інноваційно-орієнтованих підприємств [Електронний ресурс] / К.В. Ковтуненко, Л.В. Скороходова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 1 (11). – С. 101-106. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n1.html>